

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2587-117x

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE BİR SEMBOL OLARAK “DİKEN”

Nazmi ÖZEROL¹

Özet

Şiir dilinde göstergeler yalnızca bir kavramı yansıtmakla kalmaz, zamanla yeni yeni anlamlar kazanır; ayrıca onu algılayanın zihninde değişik tasarımların oluşmasına da yol açar. Şair, kimi sözcüklere okuyanda/dinleyende çeşitli duyguların doğmasını sağlayan anlam yüklemeleri yaparak âdeta o sözcükleri sembol hâline getirir. Günümüzde sembol kavramıyla ifade edilen “mazmun”, Klasik şiirde kelimelerin ilk bakışta anlaşılana ya da bilinen anlamının arkasında gizlenen anlamı ifade eder. Mazmun oluşturmada edebî sanatlar, arka plandaki anlam ilgisini kurma ve hissettirmeyi sağlar. Mazmunlarda teşbih, istiare, mecaz-ı mürsel, hüsn-i talil, tevriye sanatı önemli görevler üstlenir. Bu çalışmada günlük dilde kullanılan diken (hâr) göstergesinin, Klasik şiirde temel anlamının yanı sıra yepyeni bağlantılarla, yakın ve uzak çağrışımlar sağlayan göstergelerle, alışılmadık bağdaştırmalara gidilerek kazandığı sembolik anlamlar üzerinde durulacaktır. Diken sembolünün sade, küçük ve basit görünümlü bir hususiyet arz etmesine karşın şairlerin muhayyilesinde karmaşık, büyük ve çok yönlü çağrışımlara kapı araladığı görülmüştür. Şiirde “diken”le kurulan ilgi ve ilişkilendirmelerde daha çok şekilsel özellikler ile dikenin çağrıştırdığı olumsuz anlamlar (batma, yaralama, can acıtma, sıkıntı verme, engel olma, zarar verme, değersizlik vb.) dikkat çekmektedir. Bunlardan başka dikenin bazı olumlu duygu durumlarını anlatmada da kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, sembol, diken.

“Thorn” as a Symbol in Classical Turkish Poetry

Abstract

Indicators not only reflect a concept in the poetry language, but gain new meanings over time; it also leads to the formation of different designs in the mind of the person who perceives it. The poet makes the words almost symbolic by making meaningful impressions that give rise to various emotions in some readers / listeners. “Mazmun”, which is expressed with the concept of symbol today, means the meaning that is understood or hidden behind the known meaning of words in classical poetry. Literary arts in creating a mazmun allows to establish and feel the interest in the background. In mazmuns, undertaking important duties in the field of articulation, metaphor, metaphor-mürsel, hüsn-i talil, tawriye art. In this study, besides the basic meaning of the thorn (hâr) indicator used in the daily language, the basic meaning in Classical poetry, the symbolic meanings gained by making unusual associations with brand new connections, with close and distant associations. Although the thorn symbol has a plain, small and simple looking feature, it was seen that poets opened the door to complex, large and versatile associations in his imagination. In the poems, interests and associations with “thorn” draw attention to the formal meanings and the negative meanings (thorns, injuries, hurts, troubles, hurdles, hurts, worthlessness, etc.) evoked by the thorn. In addition, it was determined that the thorn was used to explain some positive emotional states.

Key Words: Classical Turkish poetry, symbol, thorn.

¹ Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nazmiozerol@hotmail.com

GİRİŞ

Şairin en önemli aygıtı, araç gereci sözcüktür, sözdür. Şiir, sözcükleri ustaca kullanma sanatıdır, şair sözcükleri ustaca kullanan insandır (Alkan 2005: 592). Sözü etkileyici olmasında düz anlatımdan farklı bir yapı izlenir. Düz anlatım, dilin yalnızca göndergesel fonksiyonunu icra ederken ve bildirme işlevi görürken başka üslûplara başvurularak oluşturulan edebî dil, dilin şiiriyet ve heyecan (duygusal) işlevlerini de yerine getirmektedir. Edebî dilin en önemli özelliklerinden biri, sözcüklerin genellikle temel anlamlarından uzaklaşmasıdır. Bu bakımdan edebî dilde yan ve mecaz anlamlar ön plana çıkar. Bu noktada edebî dili, bir anlamda tabii dilden bir sapma olarak değerlendirmek de mümkündür (Çetişli 2008: 80).

Şiir dilinde duygu değeri taşıyan tekil öğeler kadar birden çok göstergeden kurulan alışılmamış bağdaştırmalar da yarattıkları değişik, çeşitli tasarımlarla birlikte okuyana/dinleyene aktardıkları duygu değerleriyle etkili olmakta ve güçlü bir anlatım ortaya çıkmaktadır (Aksan 2013:104). Dilin gerçek (bilinen) ve yan anlamlarının dışında başka şeyleri çağrıştırması ve hayalimizde bilinen anlamlardan başka anlamlar canlandırması imkânından sanatçılar, sanat dehaleri ölçüsünde istifade etmişlerdir (Çetin 2013: 86).

Günümüzde sembol kavramıyla ifade edilen “mazmun” Klasik şiirde kelimelerin ilk bakışta anlaşılın ya da bilinen anlamının arkasında gizlenen anlamı ifade eder. Burada amaç görünüşteki anlamın ötesinde büyük bir hünerle yüklenen anlamdır. Mazmun oluşturmada edebî sanatlar, arka plandaki anlam ilgisini kurma ve hissettirme yönünden önemli bir görev üstlenirler. Mazmunlarda teşbih, istiare, mecaz-ı mürsel, hüsn-i talil, tevriye sanatı başlı başına rol oynamaktadır. Klasik şiir, mazmunların içindeki gizli anlam dünyası çözüldüğünde okuyucuya estetik bir zevk verir.

Klasik Türk edebiyatı şairleri de kelimeleri sadece düz anlamları ile kullanmamışlar, söz ve anlama dayalı edebî sanatları kullanarak birçok kelimeye bilinen anlamlarının yanı sıra yeni anlamlar yüklemişlerdir. Günlük hayatta karşımıza çıkan birçok kavram ve olguyu edebî metinlerde kullanmak isteyen şairler, bu kavram ve olguları başka kavram ve olgularla ilişkilendirerek bazen de alışılmadık bağdaştırmalar meydana getirerek dilin estetik bir değer kazanmasını sağlamışlardır. Klasik edebiyatın en dikkat çekici özelliği olan tasvirî anlatımlar, daha çok soyut olayları, hayalleri somut biçimde anlatma esasına dayanır. Somut kavramları, somut kavramlarla ilişkilendiren şairler, soyut kavramları da çeşitli ilgi ve bağdaştırmalarla somutlaştırmışlardır. Bu somutlaştırmalarla kelimelerin anlam sınırlarının genişletilmesi, şiir dilini zenginleştirmiştir.

Bu çalışmada günlük dilde kullanılan “diken (hâr, mugaylân, hâr ü hâs, hâr ü hâşâk) göstergesinin, Klasik şiirde temel anlamının yanı sıra yepyeni bağlantılarla, yakın ve uzak çağrışımlar sağlayan göstergelerle, alışılmadık bağdaştırmalara gidilerek kazandığı sembolik anlamlar üzerinde durulacaktır. Klasik şiir dendiğinde akla ilk gelen gül(sevgili), bülbül (âşık) ve diken (rakip) mazmunlarıdır. Ancak dil içinde ayrı bir dil oluşturan şairlerin, diken sembolüne rakibi ifade etmenin yanı sıra çok değişik anlam yüklemeleri yaptığı görülür. “Diken”le kurulan ilgi ve ilişkilendirmelerde daha çok sevgilideki bazı güzellik unsurlarının şekil bakımından dikene benzetilmesi, sevgili ve âşık arasındaki bazı münasebetlerden kaynaklı dert ve sıkıntıları anlatmada dikenin batıcı, can atıcı, yaralayıcı yönünün olması etkili olmuştur. Toplumsal ilişkilerde karşılaşılan olumsuz tavır ve davranışlar, dinî ve tasavvufî

düşünce gereği uzak durulması gereken bazı kötü hâller, zarar verici yönü münasebetiyle diken göstergesiyle ilişkilendirilmiştir. Bunlardan başka dikenin bazı olumlu duygu durumlarını anlatmada da kullanıldığı tespit edilmiştir.

1. “DİKEN”LE İLİŞKİLENDİRİLEN KAVRAMLAR

a. Sevgili/Sevgili ile İlgili Unsurlar

Şairler; sevgiliyi, sevgilinin bazı davranış tarzlarını, sevgiliye ait “kirpik, hat (yüzdeki tüyler), bakış gibi bazı güzellik unsurlarını tasvir ederken genellikle şekil ve can acıtma yönleriyle bazen de olumlu duygu durumlarını yansıtmak için diken sembolünü kullanırlar.

Sevgili, âşığa ettiği eziyetlerden dolayı doğrudan doğruya bir diken olarak hayal edilir:

Nûr idün gayra bana nâr oldun

İllere gül bu zâra hâr oldun (Kâtibzâde Mustafa K. 1/126)

Âşığın yüreği sevgilinin diken gibi olan kirpiklerinden bin parça olsa da çılgın âşık, gülün açılmamış hâli olan gonca gibidilini tutmalıdır:

Hâr-ı müjgândan hezârân pâre olursa yürek

Goncaveş ey ‘âşık-ı şeydâ dilün tutmak gerek (Âhî G. 62/1)

Âşık, sevgilinin gül yanaklarına göz dikenin, kirpik dikenleriyle göğsünde binlerce yara açılacağını söyler:

Gül-i ruhsârına ey gonca-dehen göz dikenin

Hâr-ı müjgân açar sînesine zahm-ı hezâr (Eşref Paşa K. 25/ 102)

Taze bir gül gibi olan sevgili, yüzünde diken gibi çıkan ayva tüylerini kazıtınca sohbet zahmetsiz olur:

Ârızı hattın kazıtmış ol şeker-leb kandasın

Ey gül-i ter sohbetin bî-zahmet-i hâr isteyen (Ahmed Paşa G. 226/5)

Âşık bazen de sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin olumsuz çağrışım yapmasına itiraz eder. Sevgilinin yanağı üzerinde biten tüylere keder kılı denmemelidir çünkü gül yaprağı üzerinde diken bitmez. Nasıl ki gül bahçesi dikensiz olmazsa sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri de bir eksiklik değildir:

Hat-ı ruhsâr-ı cânâne dime ol mûy-ı gamdur bu

Bu meşhûrdur ki zîrâ berg-i gül üzre diken bitmez (Ayıntablî Hâfız G. 122/3)

Rûyuna hatt ile noksân olmaz

Hârsız hiç gülistân olmaz (Mirzâzâde Sâlim Tarih 10/1)

Bazen de sevgilinin yüzünde diken gibi çıkan tüyler âşığın feryadına sebep olur:

Hatt ile pür-hârolan ruhsârını yâd eyledim

Bülbül-i feryâdımı gülşenden âzâd eyledim (Mekkî G. 41/1)

Bülbülün güle kavuşmasını nasıl ki diken engelliyorsa inleyen âşığın, sevgilinin yanağını seyretmesine de diken gibi olan ayva tüyleri engel olur:

Temâşâ-yı dil-i zâra hat-ı ruhsâr olur mâni'

Nitekim 'andelîbe vasl-ı gülde hâr olur mâni' (Nâmî G. 216/1)

Gönül kuşunu bülbül eden gonca ağzılı sevgili olduğu gibi sevgilinin yüzünde yeni çıkan ayva tüyleri de âdeta aşğın gönlünde biten dikendir:

Murg-ı dili bülbül iden ol gonca-dehendür

Hatt-ı ruh-ı nev-restesi gönlümde dikendür (Sâid Girây G. 54/1)

Sevgilinin yanağıcennet bahçesinde açan dikensiz gül olarak hayal edilir. Sevgilinin boyu gül bahçesinde yeni boy atmış bir fidan, ağzı gonca, yanağı da dikensiz güldür. Şairlerin dikensiz gül imajını sık sık kullanmalarında sevgiyle kavuşmadaki zorlukların, engellerin ortadan kalkması düşüncesi vardır:

Ey Ziyâ'î lebidür gonca-i bâg-ı firdevs

Bâg-ı 'adnün gül-i bî-hârı anun ruhsârı (Hasan Ziyâ'î G. 475/5)

Kâmetün gül-bün-i nev-reste-i gül-zâr-ı safâ

Dehenün gonca 'izârun gül-i bî-hâr ancak (Mezâkî G. 240/2)

Sabah rüzgârının sevgilinin kapısından getirdiği çalı çırpı, âşık için o kadar kıymetlidir ki, kabrinin üstünde biten servi ve yasemin ağacı olur:

Hâr u hâşak-ı der-i yâri getürdükce sabâ

Kabrüm üstünde bulur serv ü semen neşv ü nemâ (Âşık Çelebi G. 2/1)

Aşkından divane olan âşık, gönül bağlayacağı sevgilinin dikensiz bir gül gibi olmasını ister:

'Âşıkuz dîvâneyüz bâg ile gülzâr isterüz

Bir güle dil baglaruz illâ ki bî-hâr isterüz (Nev'î G. 183/1)

Teşekkür edilecek biri varsa o da dikensiz gül gibi içki kadehi sunan sakidir, bahçıvan değildir:

Minnetüm sâkîyedür ben bâgbânı bilmezem

Var mı câm-ı mey gibi âlemde bir bî-hâr gül (Şeyhülislâm Yahyâ G. 226/2)

Nedîm, diken göstergesini kullandığı aşağıdaki beyitte sevgiliye "Ey nazlı sevgilim, güllü elbise giydin ama korkarım ki elbisenin dikeninin gölgesi seni incitir." diyerek nezaketin, nahifliğin, sevgiliyi koruma psikolojisinin en güzel örneklerinden birini vermiştir:

Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr eder

Nâzeninim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni (Nedîm G. 154/3)

Klasik şiirde sevgilinin yaşadığı mekân, kutsal kabul edildiği için genellikle Kâbe ile aynîleştirilir. Sevgilinin yan bakışlarının yarası, Kâbe yollarındaki deve dikenlerinden daha yaralayıcı olduğu için âşıklar vuslata eremez:

Kimse râh-ı Ka'be-i vaslunda cân kurtarmadı

Zahm-ı gamzen benzemez hâr-ı mugaylân zahmına (Bâkî G. 411/3)

Sevgili taze bir gül olsa da onun nazı, inleyen bülbül olan âşığı kendinden uzaklaştırdığı için dikenle sembolize edilir:

Tahammül ey gül-i ter hâr-ı nâza müşkildir

Yeter yeter bu cefâ 'andelib-i nâlâna (Mekkî G. 49/3)

b. Âşık/Âşıkla İlgili Unsurlar

Bazı beyitlerde şair/âşık doğrudan doğruya değersizlik bakımından dikenle ilişkilendirilirken bazı beyitlerde de âşığın bazı vücut aksamı, bulunduğu ortam, günlük hayatta kullandığı bazı araç gereçler, içinde bulunduğu duygu durumları şekil ve mahiyet (dikenin batıcı, yaralayıcı, can acıtıcı özelliği) itibarıyla dikenle özdeşleştirilmiştir. Şair, aşağıdaki beyitte memdûhu överken içine düştüğü durumu değersizlik ifade eden diken sembolünü kullanarak ifade etmiştir:

Beni hâr eyleme çün izzeti sen vermiş idin

Lutfuna olma perişân ki budur şân-ı kerem (Ahmed PaşaK. 27/33)

Âşık, her anlamda sevgiliye teslim olduğu için sevgilinin gönlünün hoş olması için diken olmaya bile razıdır:

Hâreylegil zâr eylegil dûr eylegil hor eylegil

Her ne dilerse hâtirun iy kadd-i şimşâd eylegil (Âşık Çelebi G. 308/3)

Âşık, gül gibi güzel olan sevgili tarafından diken olarak görülse de ona binlerce selam gönderir:

Bizi diken görür isen i gül kabûl itgil

Sana i gül bu dikenden selâm u elf selâm (Kadı Burhaneddin G. 856/7)

Âşık, sevgilinin kapısının tozunu gözüne sürme olarak çektiğinden beri rakibin gözünde diken gibi olmuştur:

Dîdeme hâk-i rehin sürme idelden yârun

Gözine biz diken olmuş gibiyüz agyârun (Rezmî G. 270/1)

Kendisini kavuşma sarığındaki bir gonca gibi gören âşık, rakibin ayağına düşünce (değersiz bir) diken olmuştur:

Gerçi destâr-ı visâle yaraşur gonca idim

Pây-ı agyâra düşüp n'eyleyeyim hâr oldum (Bursalı İffet G. 80/5)

Âşık "Gül yüzlü sevgiliye bir kez bakmakla diken mi olduk, yüzüne bakmakla günahkâr mı olduk?" diyerek sitemini dile getirir:

Ey gül sana bir nazra ile hâr mı olduk

Dîdâruna bakduksa günehkâr mı olduk (Yenişehirli Avnî G. 208/1)

Gonca dudaklı sevgilinin yanında görülen âşık, dünya halkının gözünde diken gibidir:

Gördiler dün beni ol gonca-dehen yanında

Tek tururken diken oldum gözine dünyânun (Azmişâde Haletî G. 400/2)

Âşık, dudağı gonca yüzü gül bahçesi gibi olan sevgilinin kendisine diken gibi muamele etmesine sitem eder:

El mi sundum dâmen-i pâküne yohsa hârveş

Ey lebi gonca yüzü gülzâr n'itdüm ben sana (Hayretî G. 15/4)

Âşığın göz ağrısından dolayı gözü kırmızı gül gibi olmuştur; bu yüzden de gözünde görünen kirpik değil dikendir:

Gözüm belâ-yı remedden kızıl güle döndi

Müjem degül görinen bitdi hâr çeşmümde (Mesîhî G. 223/3)

Âşığın gönlü, güzellik bahçesinin gülünün dikenini olmuştur; bundan dolayı âşığın inleyen bir bülbül olmasına şaşılmamalıdır:

Bülbül-i zâr gibi hâr olursam ne 'aceb

Bir gül-i gülşen-i hüsnün dikenini oldı gönül (Fatîn G. 83/4)

Gönül, sevgilinin ayağına yüz sürmek istese de kirpik dikeninin, sevgilinin ayağını yaralamasından korkar:

Can diler k'ayağına yüz süre lâkin korkar

Kirpiğinin dikenini ede ayağın mecruh (Şeyhî G. 13/5)

Âşık, her ne kadar yerinin güller içinde olmasını istese de dikenler içindeki hayat elbisesi parça parça olmuştur:

Gül istedim diken oldu yerim ne çâre kılam

Meger libâs-ı hayâtımı pâre pâre kılam (Ahmed Paşa G. 200/1)

Gül bahçesinde sevgilinin/memduhun gül gibi gülüp şen olması istenirken âşık, bülbül gibi dikenler içinde kalmaya razıdır:

Gülşen içinde gül gibi sen gül şen ol müdâm

Bülbül gibi benüm begüm olsun yerüm diken (Hayretî K. 20/21)

Taş yürekli, gül görünümü sevgilinin hasretinden dolayı âşığın yastığı diken olurken döşegide sert taş olmuştur:

Ol gül yakalı seng-i dilün hasreti beni

Hâr itdi yasadugum döşegüm hâre eyledi (Rahîmî G. 316/4)

Sevgili gül olunca onun döşegi nesrin çiçeği olur, çılgın bir bülbül olan âşığın yastığı ise dikendir:

Bister-i nesrinde yatan gül ne bilsin hâlini

Bülbül-i şûridenin kim hârdan bâlini var (Ahmed Paşa G. 52/6)

Karga gibi olan rakibe nesrin çiçeği döşek olunca (Sevgilinin rakibe iltifat etmesi, onunla birlikte olması) bülbül olan âşığa da diken yastık olmuştur:

Zâğa nesrîn oldı bister âh vâh

Bülbüle hâr oldı bâlîn el-gıyâs (Karamanlı Aynî G. 82/6)

Sevgili dolunay gibi başka yerlerde akşamlayınca âşığın yastık ve döşegi deve dikenini olur:

Gayrı yirde ayun on dördi gibi ahşamlama

Pister ü bâlînümi hâr-ı müğaylân eyleme (Yahyâ Bey G. 414/3)

Sevgilinin gonca gibi dudağından bir öpücük almak isteyen âşık, bu arzu dikeninin onu incitmesinden de endişe eder:

Bir bûse didüm isteyin ol gonca-dehenden

Korkdum kıla âzürde anı hâr-ı temennâ (Hikmetî G. 7/5)

c. Âşık-Sevgili Arasındaki Münasebetlerle İlgili Unsurlar

Klasik Türk şiirinde çoğu zaman aşkın ve âşık ile sevgili arasındaki ilişkiden doğan "ayrılık (hicran, firkat) hasret, bekleyiş (intizar) bela, gam, eziyet, sıkıntı (mihnet), fakirlik, ümitsizlik, incinme, zehir, inkâr, sitem..." gibi bazı olumsuz kavram ve olguların doğrudan doğruya dikenle sembolize edildiği görülür.

Âşığın gönlü, aşk dikenine dolaşan bir ipek böceğidir:

İpekveş dil dolaşdı hâr-ı 'ışka n'eyleyim ey dil

Henûz kâr-ı cefâya itmedin ol tıfl-ı âgâzdan (Ayıntablı Hâfız G. 226/7)

Âşık gibi bülbüller de bir gül için muhabbet dikeninin yarasından feryat ederler:

Bir gül için ben gibi feryâd eder her 'andelîb

Hâr-ı muhabbet yâresine var mı çâren ey tabîb... (Resmî Muhammes 6/3)

Bazen de âşık gönlüne saplanmış olan aşk dikeninin, canı çok acısa bile, çıkarılmasını istemez:

Dilümden yâr eliyle hâr-i 'aşkı çekmek isterem

Çıkan cân olsun ammâ hâr-i âzâr olmasun yâ Rab (Yenişehirli Avnî G. 24/8)

Kış gelince dert çeken âşıklar için aşk dikenliği sincap postundan yapılmış bir döşek olur:

Kış irişdi câme-hâb olmağ için derd ehline

Pister-i sincâbdur her gice hâristân-ı ışk (Mürekkepçi Enverî G. 138/4)

Gül bahçesinde bülbül ağlamaya, inlemeye başlamadan âşğın gönlü, aşk derdinin dikeniyile inlemektedir:

Dil olmuş idi hâr-ı gam-ı 'aşk ile nâlân

Gülşende hezâr itmedin efgâna teşebbüs (Kâtibzâde Mustafa G. 57/2)

Sevgiliye kavuşma durumu gül gibi tasavvur edilince ondan ayrılmak diken yarası olur:

Henûz vaslı güline irişmedin çekin

Firâk elinden iren zahm-ı hârı mı diyelüm (Adlî G. 84/4)

Sevgili, önce âşğâ iyilikte bulunarak onu açılan güller gibi mesut ve bahtiyar kılmış, sonra da ayrılık dikenine müptela eylemiştir:

Bâkiyi gül gibi handan ettin evvel lutf ile

Sonra döndün mübtelâ-yı hâr-ı hicrân eyledün (Bâkî G. 272/6)

Gül yaprakları gül bahçesinde dağılmış zannedilmesin, (o görülen) keder dikeninden ölen bülbülün (âşğın) kanıdır.

Gülistânda berg-i gül sanman dağılmış bâddan

Küşte-i hâr-ı gam olan 'andelîbün kanıdur (Âhî G. 24/4)

Âşğın cefa dikenlerinden neler çektiğini, bülbül dile gelip söylemektedir. Cefa dikenleri, bülbülün (âşğın) bağrını kan etmiştir:

Hâr-ı cevründen yüzüne karşı inlersem ne tan

Var mı bir gül kim anun bir bülbül-i nâlânı yok (Âhî G. 47/3)

Hâr-ı cefâda bağrını kan etti bülbülün

Ey boyu serv ey yüzü güzâr kaçma gel (Ahmed Paşa G. 174/4)

Âşık, bir gül (sevgili) yüzünden bülbül gibi yüzlerce inlemelere ve binlerce derde rağmen hasret dikenine katlanır:

Yüz nâle vü bin derd ile 'Amrî gibi bülbül

Hasret dikeninde geçinür bir gül ucından (Amrî G. 84/5)

Âşğın yakasını sıkıntı eli bırakmadığı gibi eteği de yoksulluk dikeninde kalmıştır:

Figân kim dest-i mihnetden alınmadı girîbânı

Dirîgâ ki ilişdi kaldı hâr-ı fakra dâmânı (Âşık Çelebi K. 3/42)

Gam dikenini, âşığı gül yanaklı sevgiliden ayırmıştır. Goncalar bile âşğın inlemelerinden, ağlamalarından yakalarını yırtarlar:

Cüdâ kıldı beni ol hâr-ı gam bu gül 'izârımdan

İderler gonceler çâk-ı girîbân âh u zârımdan (Ayıntablî Hâfız G. 216/1)

Âşğın can bülbülünü bela dikenleriyle ağlatan sevgili, başkalarının gül bahçesinde açılan goncası olmuştur:

Ağladup hâr-ı belâlarda bu can bülbülünü

Kimlerün gülşenine gonca-i handan oldun (Nev'î G. 261/3)

Ayrılık dikeninden dolayı âşğın, bülbül gibi haykırışları artarsa gül yüzlü sevgili onu ayıplamamalıdır:

İy yüzi gül 'ayb eyleme hâr-ı firâkunla senün

Her dem-be-dem bülbül bigi artarsa feryâdum benüm (Aynî G. 344/4)

Neşâtî "bile" redifli gazelinin son beytinde "Yazık ki ayrılık dikeniyile hüznü Neşati'nin sadece sevgiliyle birlikte olma elbisesinin eteği değil yakası bile yırtılmıştır." diyerek sevgiliden ayrı olmanın üzüntüsünü dile getirir:

Hâr-ı firkatle Neşâtî-i hazînin vâ-hayf

Dâmen-i ülfeti çâk oldu girîbânı bile (Neşâtî G. 122/5)

Âşğın kalp goncası açılmaz, arzu fidanı meyve vermez; gül bahçesinden âşğın payına düşen sadece bela dikenidir:

Murâdum nahli ber virmez açılmaz gonca-i kalbüm

Benüm hâr-ı belâdur hâsilum ancak bu gülşenden (Azmizâde Hâletî G. 621/4)

Ayrılık dikeninin sıkıntısı âşğın bağrını deldiği için âşık, uzun zamandır gonca gibi susup kalmıştır. Gonca, gülün açılmamış hâli olduğu için şair de suskunluk hâlini gonca imajını kullanarak vermiştir:

Nice dem derd ile dem-beste kalup gonca-sıfat

Bagrumuz delmiş idi mihnet-i hâr-ı hicrân (Bakî K. 2/8)

Âşık, güzellik bahçesinin açılmış bir gülü olan sevgiliye muhabbet duysa da belâ dikenini yüzünden bülbül gibi sürekli inlemektedir:

Sevdi gönlüm bâg-ı hüsnün bir gül-i handânını

İnledür hâr-ı belâda bülbül-i nâlânını (Figânî G. 92/1)

Çiçeklerin taksim edilmesinde gülün payına diken düşmüştür. Bülbülün (âşğın) payına da taze gülün(sevgilinin) eziyet dikenini düşmüştür.

Ezhârı taksim ittiler gül düşdi hârün pâyına

Hâr-ı cefâ değdi gül-i terden hezârün pâyına (Sâbit G. 302/1)

Sevgiliden ayrıken çemen seyri ve yasemin kokusu bile âşık için diken gibidir:

Sensüz olur nigâhuma seyr-i çemen diken

Belki meşâm-i cânuma bûy-i semen diken (Arpaeminizâde Sâmi G. 99/1)

Âşğın bedenini sıkıntı dikenleri yüz parçaya bölmüştür ancak âşık, ayrılık gamının kılıcının yarasına bir merhem bulamamıştır:

Hâr-ı mihnet cismümi sad-pâre kıldı dostlar

Zahm-ı şemşîr-i gam-ı hicrâna merhem bulmadum (Süheylî G. 220/2)

Dünya bir gül bahçesi sevgili/memduh bir gül gibi düşünülünce incinme, dikenle ilişkilendirilir:

Hâr-ı âzârdan Allâh ide zâtun mahfûz

Olasın gül gibi gülzâr-ı cihânda handân (Hasan Ziyâî K. 7/31)

Keder dikeninden kurtulamayan âşğın, sıkıntılar da yakasını bir türlü bırakmamaktadır:

Hâr-ı gamdan gitdi kurtulmadı dâmânum benüm

Dest-i mihnetden degül hâlî girîbânum benüm (Hayretî G. 311/1)

Sevgili görünüşte hurma gibi tatlı olsa da onun gönlü taş gibidir ve ayrılık dikeniyile âşğın bağrını delerken ona acımaz:

Hâr-ı hecrün bagrumı deldi bana rahm itmedün

Sen 'aceb hurmâ mısın sengîn dil ü şîrîn-beden (Karamanlı Nizâmî G. 86/2)

Gönül, güzellik bahçesinin açılmış bir gülü olan sevgiliye tutulmuşsa da sevgili, âşğın feryat eden bir bülbül gibi bela dikeniyile inletir:

Sevdi gönlüm bâğ-ı hüsnün bir gül-i handânını

İnletir hâr-ı belâda bülbül-i nâlânını (Hayâlî G. 438/1)

Taze bir gül gibi olan sevgili, içki meclisinden ayrılınca âşğa kalan ayrılık dikeni olmuştur:

Gül-i sâgarla 'aceb meclisimüz tâze idi

Gitdi ol verd-i tarab hâr-ı firâkı kaldı (Mezâkî G. 413/7)

Sevgili cennet gülü, ondan ayrı olmanın acısı ise dikendir. Sevgiliyi arzulayan âşıklar için ayrılığa katlanmak çok zor bir durumdur:

Ey cennetin handân gülü acı firâkın hâr imiş

Müştâka dirlik sensizin b'illâhi key düşvâr imiş (Seyyid Nesîmî G. 202/1)

Arzu eteği, ümitsizlik dikeniyile parçalansa da arzu bahçesinin gülü açılmaz:

Çâk oldı hâr-ı ye's ile dâmân-ı ârzû

Hayfâ açılmadı gül-i bustân-ı ârzû (Neşâtî G/99-1)

Aşkta en zor, en acı veren hallerinden biri de bekleyiş olduğu için bu durumu anlatmada diken imajı kullanılır. Âşğın sinesi, bekleyiş dikeninden dolayı gül gibi yüz parçaya bölünmüştür. Bedeni de yine bekleyiş ateşinden lale gibi yaralanmıştır. Beden lale olunca ortasındaki siyahlık da yanıklığı ifade eder:

Sînemi gül gibi sad çâk itdi hâr-ı intizâr

Lâle gibi cisme dâg urdı bu nâr-ı intizâr (Rahîmî G. 77/1)

Sevgilinin sitem dikenini âşığın eteğini yüz parçaya böldüğü için âşık, dünyanın renksiz gül bahçesinden hiçbir şey alamamıştır, yani isteklerine ulaşamamıştır:

Hâr-ı sitemi dâmenümüz eyledi sad-çâk

Bu gülşen-i bî-reng-i cihânun nesin aldık (Kâtibzâde Mustafa G. 349/4)

Âşık, sevgilinin sitem dikeninden (incinse de) bülbül gibi şikâyet etmemeli; açılmış yüz yapraklı gül olmalı, gonca gibi dar (gönüllü) olmamalıdır:

Hezâr-âsâ güle hâr-ı sitemden olma şekvâda

Gül-i sad-berg-i handân ol çü la'l-i gonca teng olma (Bursalı İffet G. 110/4)

d. Sevgili ve Âşık Arasına Giren Olumsuz Tiplerle (Rakîb, Müddei, Sûfî) İlgili Unsurlar

Bilindiği gibi Klasik şiirde rakip(ağyâr (yabancılar) adû (düşman), pelîd (alçak) nâdân (cahil)) âşık ve sevgilinin arasına giren, onunla sürekli mücadele eden, âşığın sevgiliye kavuşmasına engel olan, ona eziyet eden, arabozucu olumsuz bir kişiliktir. Rakip, sevgilinin iltifatına mazhar olur, sevgilinin yanından ayrılmaz ve âşığı çileden çıkarır. Âşığa göre rakip kötü niyetli olduğu için sürekli kötü sıfatlarla anılır. Rakibi anlatmada en çok kullanılan sembollerden biri de dikendir. Öyle ki çoğu zaman "hâr" kelimesi istiare yoluyla rakibi temsil eder. Gül yanaklı sevgiliye rakip dikenini yakın olunca gönül kuşu dert ile feryat etmeye başlar:

'Andelîb-i dil nice derd ile feryâd itmesün

Gül-'izârına görür hâr-ı rakîb olmuş karîb (Adlî G. 10/3)

Âşık, gül gibi güzel olan sevgilinin diken karakterinde olan rakiple birlikte olup kendine gülmesine şaşırılmaktadır.

Rakîb-i hâr ile n'îçün açılıp gül gibi her dem

Güzellik gülşeni içre idersin hâlûme hande (Adlî G. 121/3)

Yoldan dikenleri kaldırmak nasıl sevapsa sevgiliye (gül) kavuşma yolunda da rakibi öldürmek gerekir:

Sen gülün râh-ı hevâsında rakîb 'öldüreyin

Ki sevâb olur imiş yoldan arıtmak dikenini (Vasfî G. 93/3)

Gonca ağzılı sevgili her diken (rakip) ile sırdaş olalı âşığın gönül bülbülü inlemektedir:

Zâr oldı bu dil bülbülinün hem-demi 'Aynî

Şol gonca-dehen olalı her hârile hem-râz (Aynî G. 203/7)

Gül yanaklı sevgili dünya bahçesinde diken (rakip) ile salınmaktayken âşık ağlayıp inlemektedir. Bu beyitte "gülün diken ile salınması" hem gerçek hem de mecaz anlamı çağrıştırdığı için kinaye sanatına güzel bir örnek teşkil etmiştir:

Sen hâr ile salınmada gülzâr-ı dehrde

Ben zâr olam reva mîdur ey serv-i gül 'izâr (Bâkî G. 180/6)

Şair, "Gül bahçesinin şaşılacak bir durumu vardır, güller (sevgili) dikenlerin (rakip) pençesindedir." diyerek gülün dikenler arasından çıkmasını kinayeli bir şekilde anlatmıştır:

Ne `aceb hâli var bu gül-zârun

Hârlar pençesindedür güller (Hasan Ziyâî G. 19/1)

Nâilî, aşağıdaki beyitte Klasik şiirimizin esasını oluşturan "âşık, sevgili, rakip" üçlüsünü sembolize eden "bülbül, gül, diken" göstergelerini oldukça başarılı bir şekilde bir araya getirmiştir. Gül dikene, yani

dikenin eline düşünce bülbülün bağı yaralanır ve bülbül, bir dikene bir güle bakıp ağlayıp inlemeye başlar:

Gül hâre düşdü sîne-figâr oldu andelîb

Bir hâre bakdı bir güle zâr oldu andelîb (Nâilî G. 17/1)

Bülbülü (âşığı) çemen meclisinde inciten dikenin (rakibin) gayretidir; gül bahçesinin goncası olan sevgiliyi inleyen bülbül (âşık) incitmez. Gayret dikenini âşığın gönlünü bir anda bin parçaya böldüğü için âşığın ağlamaları, inlemeleri iradesi dışında gerçekleşir:

Bülbülü bezm-i çemende gayret-i hâr incidür

Gonca-i gül-zârı sanman bülbül-i zâr incidür (Figânî G. 28/1)

Hâr-ı gayret pâreler bir anda bin kez cigerüm

Kendülügümle mi hem-dem oldum âh u zâre ben (Mihri Hatun G. 137/3)

Âşık, dudağı gonca gibi olan sevgilinin yanında yabancıların olmasından rahatsızdır; çünkü Cennet bahçesinin güllerinde diken olmaz:

Ey lebi gonca yanunda komağıl ağyârı

Çünkü olmaz gül-i gülzâr-ı Cinânun hârı (Âhî G. 136/1)

Diken gibi olan yabancılar, sevgiliyi üzebilir; gonca ağızlı sevgilinin yeri, bir gül gibi âşığın başı üzeredir:

Ağyâr diken gibidür andan üzüürsen

Ey gonca-dehen gül gibi baş üzre yirün var (Necâti G. 75/3)

Dünyanın gül bahçesi diken gibi olan cahillerle dolduğu için artık fazilet gülü yeşermemektedir:

Gül-i fazl ey Ziyâî hîç bilür misin niçün yitmiş

Cihân gülzârı hâristân-ı nâdân ile tolmuşdur (Hasan Ziyâî G. 88/6)

Açılmış bir gül yaprağı gibi düşünülen sevgilinin alçak dikene (rakibe) yüz vermesine âşık sitem eder:

Her pelîde baş koşar serv-i hırâmânum benüm

Yüz virür her hâra ol gülberg-i handânum benüm (Hayretî G. 289/1)

Goncayı (sevgiliyi) bağına basan diken (rakib) olduğu için âşık gül bahçesine gitme kuvvetini kendinde bulamaz:

Kanda baksan hârdur bağına basan gonçeyi

Âciz oldum dostlar varmağa bir gülzâre ben (Mihri Hatun G. 137/2)

Düşmanlar (rakipler) rana gülü olan sevgiliyi avladıkça âşığın feryadı dilinden düşmez:

‘Adûlar hârveş sayd etmede ol verd-i ra’nâyı

Hezârâsâ benim virdim figân olmakda gitdikçe (Mirzâzâde Sâlim G. 271/2)

Gül bahçesinde bir güle ulaşmak için nasıl ki bin dikene katlanılırsa âşık da sevgili için âdeta diken gibi olan yabancılar tahammül etmek zorundadır:

Cevrine eyle tahammül gönül ağyârlarun

Yeri var bir gül için bâğda bin hârlarun (Hafîd G. 159/1)

Rakiplere cesaret veren, onları şımartan, bülbülü rakip karşısında sıkıntıya düşürüp ona eziyet çektiren aslında güldür. Çünkü o her defasında dikenlere bin türlü işve ve naz ederken, dikenin gamıyla dost olmuş bülbüle yüz bin sıkıntı çektirir ve bunun sonucunda da bülbülün (âşığın) ağlamaları, inlemeleri artar:

Hâra bin dürlü nüvâziş eyleyüp her bâr gül

Bülbül-i gam-hâra eyler sad-hezâr âzâr gül (Fatîn G.87/1)

Gül gibi hâr ile hem-demdür çün ol dildârimuz

Tan mı bülbül gibi artarsa figân u zârımız (Filibeli Vecdî Nazm 13/1)

Bâkî, bülbülü ağlayan bir bahçivana benzetir ve kendisinin dikenden çektiği sıkıntıları en iyi bülbülün anlatabileceğini düşünür:

Hâr zahmından neler çekdüğümü gülzârda

Bâğbân-ı bülbül-i giryâne söylen söylesün (Bâkî G. 395/4)

Aşağıdaki beyitte âşığın ayrılığın yürek sıkıntısı ile inerken sevgilinin diken mizacında olan rakibe yüz vermesi kinayeli bir şekilde anlatılmıştır:

Hâr-hâr-ı hecr ile bülbülleri zâr eyleyüp

Dide-i hâra dem-â-dem 'arz ider dîdâr gül (Fatîn G. 87/4)

Klasik şiirde müddei olumsuz tiplerin başında gelir. Müddeilerin içi dışı bir değildir. Sözlerinde yalan vardır. Kalplerinde muhabbet ve iyi niyet olmadığı için gönül ehli olan âşıklara karşı şiddetli bir düşmanlık içerisinde olurlar. Âşik da sevgilisinden diken mizacında olan müddeiler sohbetini bırakarak gönül ehlinin yanına gelmesini ister:

Ko müdde'iler sohbetin gel ehl-i diller bezmine

Gel sen kenâr-ı hârdan bir dem cüdâ ol ey sanem (Ahmed Paşa G. 207/2)

Çalı çırpılar nasıl ki Ceyhun ırmağının yolunu kesemezse müddeiler de âşığın gözyaşına engel olamaz:

Müdde'iler gözümün yaşına hâ'il olamaz

Har u hasler yolunu bağlayamaz Ceyhûnun (Hayâlî Bey G. 241/8)

Klasik şiirde özellikle rint meşrep şairler tarafından olumsuz tipler arasında görülen sûfiler ve onların bazı davranış tarzları eleştiri konusu olur. Sûfiler, kendini beğenmiş ve kendini düşünen tipler olarak görüldüğü için onların bu tavırları, yoldaki deve dikenlerine benzetilir:

Kimsenün olma sakın hâr-ı mugaylân-ı rehi

Kim didi sûfi-sıfat hod-kâm u hod-râ-meşreb ol (Bursalı İffet G. 69/4)

e. Dünyevi, Dini ve Tasavvufi Anlamda Olumsuzluk İfade Eden Bazı Unsurlar

Sembollerin en önemli özelliklerinden biri de çok derin ve çok yönlü ifade güçlerinin olmasıdır. Semboller, çok katmanlı bir anlam ve değerler dünyasına sahiptir. Diken sembolü sade, küçük ve basit görünümlü bir hususiyet arz etmesine karşın şairlerin muhayyilesinde karmaşık, büyük ve çok yönlü çağrışımlara kapı aralamıştır. Klasik şiirde bazen doğrudan doğruya değersizlik bağlamında dünyanın, insan ilişkilerindeki kötü ve çirkin davranışların, dinî ve tasavvufî anlamda bazı kavramların, yasak sayılan, hoş görülme-yen tutum ve hâllerin (nefis, şeytan, nifak, inkâr, heves, fîsk (günahkârlık) kibir, makam, mevki, cehalet, sivâ/mâsivâ vb.) olumsuz çağrışım ilgisiyle dikenle sembolize edildiği görülür.

Tasavvufî düşüncede dünya “insanı Allah’tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şey” olarak ifade edilir (Uludağ 1999: 155). İnsanın yaratılışındaki maksat insana diken gibi eziyet ve sıkıntı veren dünya hayatı değildir:

Cihâna gelmeden maksûd bu mıdır

Kala cânın bu hâristân içinde (Vuslatî G. 174/2)

Sonu olan bu dünya bir dikenlik gibi düşünülürken cennet bahçelerinin sonsuzluğuna vurgu yapılır:

Bu hâristân-ı dehr-i bî-bekâdan

Gülistân-ı cinâne gitdi Nev’î (Nevîzâde Atâyî Tarih 1/1)

Dünya, pis olduğu için öğrenilmesi gereken bir yerdir; dünya gül değil dikendir, dikenden de bir fayda gelmez:

Dünye çün murdârdır öğren gönül murdârdan

Gül degil dünyâ dikendir ne umarsın hârdan (Seyyid Nesîmî G. 299/1)

Tasavvufta tecrit, kulun kalbini Allah dışındaki her şeyden arındırması anlamına gelir. Tecrit hâli, gül bahçesinde bülbül olmak, binlerce düşünceye dalmak ise dünya dikenliğinde garip kalmaktır:

Hezâr-ı sâde-levh-i gülşen-i tecrîd iken Sâbir

Düşüp bin fikre hâristân-ı ‘âlemde garîb oldum(Sâbir G. 146/5)

Sevgili olmayınca bütün dünya âşğın gözünde diken gibidir:

‘Aynıma sensiz diken oldu cihân

Kandasın ey tâze gülistânımız (Seyyid Nesîmî G. 189/4)

Dünyadaki makam ve mevkiler denizin üstündeki çalı çırpı gibi düşünüldüğünden onlara kıymet verilmemelidir:

Yire geçse yiridür ehl-i fazîlet çünki âh

‘İzz u câhun hâr u has deryâ-misâl üstindedür (Bâkî G. 168/5)

İnsanı benlik duygusuyla şaşkına çeviren nefis ve şeytan dikenidir ancak dikene katlanmadan da gülü elde etmenin imkânı yoktur:

Nefs ü şeytândır bizi benlikde ser-gerdân eden

Zihnîyâ imkânı yok gül deste girmez hârsız (Erzurumlu Zihnî G. 154/5)

İnsanın özünün sözüne uymaması, yani sergilediği görüntü ile iç dünyasının farklı olması anlamına gelen nifak, dinî açıdan çok kötü görülen bir davranış hâlidir. Nifak dikeninin üzüntüsünden uzak duran, kendisiyle barışık olmanın mutluluğunu yaşayacaktır:

Dâmen-keşîdeyüz gam-ı hâr-ı nifâkdan

Râhat-nişîn-i bezm-i cihânuz vifâkdan (Kâtibzâde Mustafa G. 447/1)

Allah’ın olmasını istediği şeyleri yerine getirme gücünün ateşi, inkâr çalı çırpısını yaktığı için ona hamt edilir:

Hamdû li’llâh ki yine şu’le-i takdîr-i ezel

Yakdı âteşlere ol hâr u has-ı inkârı (Mezâkî K. 18/4)

Her türlü günahı işlemeyi huy haline getirme anlamına gelen fısk, bir diken gibi tasavvur edilerek sorumluluk bilinci yüksek olan takva sahibi insanlarla dost olmak arzu edilir:

Ehl-i takvâyı bana yâr eyle

Ehl-i fiskı yanumda hâr eyle (Sâid Girây K. 1/61)

Gurur, kibir Allah katında ve toplumda hoş karşılanmayan bir davranış tarzıdır. Gururlanma, bir diken gibidir ve insanı asıl gayesinden uzaklaştırır:

Gül gibi fâhir libâs ile tefâhur eyleme

Alıkor yoldan seni âhir bu hâr-ı iftihâr (Yahya Bey G. 68/5)

Tasavvufta insanı Allah'tan uzaklaştıran her şey (mal mülk, makam düşkünlüğü, büyüklenme, gösteriş, haset vb.) sivâ/mâsivâ olarak adlandırılır. Bu gibi hasletler insanın Allah'a ulaşmasına en büyük engeldir. Saflığın, temizliğin sonsuzluk denizine ulaşanlara; dünya leşi, düşmanların sel gibi gelmesi ve mâsivâ dikenini üzüntü veremez.

Has u hâr-ı sivâ vü seyl-i a'dâ cîfe-i dünyâ

Keder virmez bana bir bahr-ı bî-pâyân-ı pâkem ben (Âşık Çelebi G. 53/4)

Tasavvufta gülün açılmamış hâli olan gonca vahdeti(birliği) ifade eder.Vahdet goncasının daima taze kalması solmaması istenirken insanı, Allah'a ulaşmaktan alıkoyan dünya hevesinin (sivâ) dikenine hasret duyulmaması istenir:

Goncazâr-ı vahdet olsun tâze dâyim solmasun

Hasret-i hâr-ı sivâ ile Helâkî tolmasun ... (Helâkî Muhammes V/1-2)

2. DİKENİN BENZETİLDİĞİ UNSURLAR

Diken, gerek şekil bakımından gerekse yaralayıcı, batıcı, can acıtıcı özellikleri yönünden "kılıç, ok (nâvek), hançer, neşter, iğne, süngü (nîze, sinân), şîş" göstergelerine benzetilir. Gül bahçesinde görünenler yüz yapraklı gül değildir; bülbülün kanı, diken okuyla kat kat dökülmüştür:

Gül-i sad-berg sanman görünenler sahn-ı gülşende

Hadeng-i hârla kat kat dökülmüş bülbülün kanı (Azmizâde Hâletî G. 832/3)

Gül bahçesindeki gül, dikenini nasıl ki bülbüle hançer eylediyse gül gibi sevgili de naz örtüsünü kırmızı yüzüne çekmiştir:

Çekdi nikâb-ı 'işveyi gül rûy-ı âline

Gülşende hârı bülbülüne hançer eyledi (Erzurumlu Zihnî G. 311/5)

Âşık, sevgilinin(gülün) baştan ayağa diken süngüleriyle yaralanmış belalı bülbüldür ve gülün diken neşteriyle yaraladığı bülbülün ağlama ve inlemelerinin sebebini de bilmektedir:

Bir bülbülünem ey gül-i handân belâlî

Başdan ayaga nîze-i hâr ile yaralı (Mesîhî G. 288/1)

Biz gülün zahm-ı ser-i neşter-i hârın bilürüz

'Andelîbün sebeb-i nâle vü zârın bilürüz (Mezâkî G. 199/1)

Bir hançer gibi keskin olan dikenlerle bülbülün gönlü yüz parça olsa da gül (bu eziyetinden) asla vazgeçmez:

Sad-pâre olsa hançer-i ser-tîz-i hâr ile

Geçmez dil-i hezârdan aslâ ferâg-ı gül (Mezâkî G. 274/4)

Ayrılık, eziyet dikenini keskin bir iğne hâline getirerekâşıkları çaresiz bırakır:

Sûzen-i hâr-ı cefâsın yine ser-tîz etdi

Böyle bî-çâre edip bizleri n'eylerdi firâk (Mirzâzâde Sâlim G. 170/4)

Kırmızı gülün dikenini hançer gibi tasavvur edilince ona el sürmek imkânsız hâle gelir:

Güle el sürmesin ol kim dikeninden üşenir

Ki bu hamrâ gülünün hârına hançer dediler (Seyyid Nesîmî G. 88/10)

Aşağıdaki beyitte “Bahçede diken üzerinde görülen gonca değil şehit Hüseyin’in süngüye takılmış başıdır.” denilerek Hz. Hüseyin’in Yezîd tarafından katledilmesine telmih yapılmıştır:

Çemende sanma ki hâr üzre gonca oldu bedîd

Ser-i Hüseyin-i şehîdi sinâna dikdi Yezîd (Sâbit G. 62/1)

Gül gibi güzel olan sevgiliye göz dikenin gözünü çıkarmak için sevgilinin kaşının her bir kılı eziyet dikeninin iğnesi olarak hayal edilir:

O güle göz dikenün dîdesini ihrâca

Sûzen-i hâr-ı cefâdur müjenün her mûyî (Sâbit G. 329/3)

Sabah rüzgârı (esintisiyle) ağaçlara ilkbahar elbisesi giydirince goncalar da diken iğnesiyle elbise dikmeye başlar:

Biçdi eşcâra gelüp hil'at-ı nev-rûzî sabâ

Gonçeler sûzen-i hâr ile kabâ-dûz oldu (Süheylî G. 332/4)

Gülün diken hançeriyle donanması, bülbülle savaşmaya başlayacağı anlamına gelir. Aslında bahar mevsiminde gülfidanının üzerinde olan gül değildir, diken kılıcıyla parçalanmış bülbülün gönlüdür:

Hançer takındı yanına gül yine hârdan

Benzer ki `andelib ile peygâra başladı (Şeyhülislâm Yahyâ G. 421/4)

Her bahâr olan nihâl-i gülde sanman gül durur

Pârelenmiş tîğ-i hâr ile dil-i bülbül durur (Vasfî G. 14/1)

İnleyen bülbül, taze goncaları diken şişinin üzerinde gördükçe yanıp kebaba döner:

Gördükçe gonca körpelerin sîh-i hârda

Biryân olup kebâba döner andelib-i zâr (Sâbit G. 128/2)

3. DİKENE OLUMLU BAKIŞ

Klâsik Türk şiirinde çok yönlü sembolik bir kullanıma sahip olan “diken”in şairler tarafından olumlu bir bakış açısıyla değerlendirildiği beyitler de bulunmaktadır. Fuzûlî'nin Su Kasidesi'nde ve başka şiirlerinde dikenle ilgili olumlu bazı imajlar oluşturulduğu görülür. Sevgilinin (Hz. Muhammed) yanağını anarken kirpiklerin ıslanmasını şaşılmalıdır çünkü gül açılmasını sağlamak arzusuyla dikene su vermek boşuna harcanmış bir emek değildir:

'Ârizun yâdiyle nemnâk olsa müjgânum n'ola

Zâyi' olmaz gül temennâsiyle virmek hâre su (Fuzûlî K. 3/7)

Gül, dikenden yüz çevirmiş sebepsiz yere ondan ayrılmak ister, sonradan görmüş cimri birisi gibi o da aslından utanır:

Yüz çevirmiş hârdan ayrılmak ister bî-sebebe

Mün'âm-i nâkes kimi aslından eyler 'âr gül (Fuzûlî K. 9/17)

Diken, hasretle ateşlere yansa yeridir. Çünkü gül, bütün güzelliğini ve süsünü ondan alır, fakat başkalarına yâr olur:

Yeridir odlara yansa hasret ile hâr kim

Andan alır zîb ü zînet gayre olur yâr gül (Fuzûlî K. 9/18)

Aşağıdaki beyitte zorları kolay eylemek yani olumsuz bir durumu olumlu hâle getirmek ilkbaharda dikenden gül yaprağı bitmesi örneğiyle somutlaştırılmıştır:

Bende tevfiik olsa bu düşvârî âsân eylerim

Nev-bahâr olgaç dikenden berg-i gül izhâr olur (Fuzûlî Mukattaat 10/3)

Leylâ'nın oturduğu semtin çalı çırpısından Mecnûn'un başındaki kuş yuvası meydana geldiği için bununla övünmesi son derece doğaldır:

Âşiyân-ı murg ile Mecnûn niçe fahr itmesün

Başına cem` oldı Leylâ kûyınun hâr u hası (Hasan Ziyâî G. 435/4)

Âşık için sert elem taşları İrem köşkü, aşk dikenleri de (bedenini örten) taze gül yaprağıdır.

Cânuma kasr-ı İremdür seng-i hârâ-yı elem

Cismüme ey gonca-leb gül-berg-i terdür hâr-ı 'ışk (Hayretî K. 7/20)

Bülbül, hakikat nazarıyla baksa gül bahçesinde biten dikenler bir gün açılmış gül hâline gelecektir:

Eylese çeşm-i hakikat-bîn ile bülbül nazar

Hâr-ı gül-şen nev-şüküfte bir gül-i handân olur (Hâzık K. 5/4)

Gül olmayan yerde gül bahçesi olmayacağı gibi dünya bahçesinde de dikensiz gül bulunmaz. Gül bahçesinden gül isteyen, onun dikeninden ürkmemelidir:

Gül bulunmaz çün dikensiz dünyenin bâğında hîc

Epsem ol bî-hûde gülsüz yerde gülzâr isteme (Seyyid Nesîmî G. 370/3)

Benim bülbül gibi şeydâ yoluna can u baş fedâ

Gülistândan gül istersen dikenden n'îçün ürkersin (Usûlî G. 115/3)

Sevgilinin bulunduğu mekândaki dikenler bile âşığın gönül bülbülüne gül gibi görüldüğü için şikâyet etmeye hakkı yoktur:

Bâg-ı kûyunda ne şekvâ ide dil bülbüli kim

Gül gibi görünür ana ser-i kûyın dikenî (Mesîhî G.251/2)

Sevgili yüce bir varlık olarak görülünce onun bulunduğu mekân Kâbe ve Safâ, âşıkların oraya ulaşma çabası (sa'y) ibadet gibi kutsal kabul edilir. Sevgiliye ulaşmak isteyen âşıklar için deve dikenleri bile İrem bahçesinin gülü olur:

Safâ-yı Ka'be-i kûy-ı nigâra sa'y iden 'uşşâk

Gül-i bâg-ı İrem gibi görür hâr-ı mugaylânı (Helâkî G. 157/3)

Muhabbet dikenleri baştan ayağa gülfidanını süslemedikçe maksat gülü açılmaz:

Zeyn itmeyicek cismi açılmaz gül-i maksûd

Gülbün gibi ser-tâ-be-kadem hâr-ı mahabbet (Nehcî G. 67/2)

Bir gonca olan sevgilinin gönlünde gül de bitse eziyet dikenini de bitse âşık onu bir lütuf olarak görür:

Eger güldür eger hâr-ı cefâ redd eylemez 'âşık

Hemân lutf eyle ey gonca gönülden her ne kim bitdi (Nev'î G. 525/29)

SONUÇ

Klasik Türk şiirinde mazmun olarak zikredilen semboller, yerini tuttuğu kavramları ve olguları temsil eder. Şairler, edebî bir metne edebîlik özelliği veren ve onu sanatsal olarak zenginleştiren yönlerden birinin çok katmanlı anlamsal boyut olduğunu bildikleri için mecaz, istiare, teşbih, tevriye, hüsn-i talil gibi anlam sanatlarından yararlanarak kullandıkları sembollerle değişik bağdaştırmalarla şiirde derin bir yapı oluşturmuşlardır.

Klasik dönem şairleri, şiirin esasını oluşturan “âşık, sevgili, rakip” üçlüsünü sembolize eden “bülbül, gül, diken” göstergelerinden “diken” sembolüne rakibi ifade etmenin yanı sıra bazı tasavvur ve hayallerin etkisiyle çok değişik anlamlar yüklemiştir.

Tespit edilen örnek beyitlerde “diken”le kurulan ilgi ve ilişkilendirmelerde şu hususlar dikkat çekmektedir: Sevgilideki bazı güzellik unsurları şekil ve can acıtma yönleriyle dikene benzetilir. Şair/âşık, bazen doğrudan doğruya değersizlik bakımından dikenle özdeşleştirirken bazen de âşığın çeşitli vücut aksamı, bulunduğu ortam, günlük hayatta kullandığı bazı araç gereçler, sevgili ile arasındaki bazı münasebetlerden ortaya çıkan dert ve sıkıntılar şekil ve mahiyet (dikenin batıcı, yaralayıcı, can acıtıcı, zarar verici özelliği) itibarıyla dikenle sembolize edilir. Toplumsal ilişkilerde karşılaşılan olumsuz tavır ve davranışlar, dinî ve tasavvufî düşünce gereği uzak durulması gereken bazı kötü hâller, zarar verici yönü münasebetiyle diken göstergesiyle ilişkilendirilir. Bunlardan başka diken, bazı olumlu duygu durumlarını anlatmada da kullanılan bir semboldür.

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan (2013). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Alkan, Erdoğan (2005). *Şiir Sanatı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Çetin, Nurullah (2012). *Şiir Tahlilleri I*. Ankara: Öncü Kitap.

Çetişli, İsmail (2008). *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Devellioğlu, Ferit (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Pala, İskender (2003). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M Yayınları.

Parlatır, İsmail (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.

Sami, Şemseddin (1986). *Kâmus-ı Türkî*. İstanbul: Endurun Kitabevi.

Uludağ, Süleyman (1999). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Maârifet Yayınları.

Metin Bankası ve Kültür Bakanlığı e-kitap Projesinde Yer Alan Divanlar:

(<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78354/divanlar.html>), (<https://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/info>)

- Adlî Divanı (hzl. Yavuz Bayram).
- Âhî Divanı (hzl. Mustafa Kaçalın).
- Ahmed Paşa Divanı (Ali Nihat Tarlan).
- Amrî Divanı (hzl. Mehmet Çavuşoğlu).
- Antepli Aynî Divanı (hzl. Mustafa Arslan).
- Arpaeminizâde Sâmî Divanı (hzl. Fatma Sabiha Kutlar).
- Âşık Çelebi Divanı (hzl. Filiz Kılıç).
- Ayıntablî Hâfız Divanı (hzl. Rabia Derya Tuyan).
- Azmizâde Haletî Divanı (hzl. Bayram Ali Kaya).
- Bâkî Divanı (hzl. Sabahattin Küçük).
- Bursalı İffet Divanı (hzl. Mehmet Arslan).
- Erzurumlu Zihnî Divanı (hzl. Muhsin Macit).
- Eşref Paşa Divanı (hzl. Gülçin Tanrıbuyurdu).
- Fatîn divanı (hzl. Mehtap Erdoğan).
- Figânî Divanı (hzl. Esmâ Şahin).
- Filibeli Vecdî (hzl. Hasan Kavruk-Bahir Selçuk).
- Fuzûlî Divanı (hzl. Kenan Akyüz vd.).
- Fuzûlî'nin Kasideleri (hzl. Sibel Özer).
- Hafîd Divanı (hzl. Hacer Ünal).
- Hasan Ziyâî Divanı (hzl. M. Gürgendereli).
- Hayâlî Bey Divanı (hzl. Ali Nihat Tarlan).
- Hayretî Divanı (Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri).
- Hâzık Divanı (hzl. Hüseyin Güfta).
- Helâkî Divanı (hzl. Mehmet Çavuşoğlu-İsa Sarı)
- Hikmetî Divanı (hzl. Aysel Eğri).
- Kadı Burhaneddin Divanı (hzl. Kaplan Üstüner).
- Karamanlı Aynî Divanı (hzl. Ali Yıldırım).
- Karamanlı Nizamî Divanı (hzl. Haluk İpekten).
- Kâtipzâde Mustafa Sâkîb Divanı (hzl. Mehmet Kirbıyık).
- Mekkî Divanı (hzl. Gürcan Karapanlı).
- Mesîhî Divanı (hzl. Mine Mengi).
- Mezâkî Divanı (hzl. Ahmet Mermer).
- Mihri Hatun Divanı (hzl. Mehmet Arslan).
- Mirzazâde Salim Divanı (hzl. Adnan ince)
- Mürekkeçî Enverî Divanı (hzl. Cemal Kurnaz).
- Nâilî Divanı (hzl. Haluk İpekten).
- Nâmî Divanı (hzl. Ahmet Yenikale).

- Necati Divanı (hzl. Ali Nihat Tarlan).
 Nedîm Divanı (hzl. Muhsin Macit).
 Nehcî Divanı (hzl. Üzeyir Aslan).
 Neşâtî Divanı (hzl. Ömer Savran).
 Nev’i Divanı (hzl. Mertol Tulum).
 Nevizâde Atayî Divanı (hzl. Saadet Karaköse).
 Rahîmî Divanı (hzl. Ahmet Mermer).
 Resmî Divanı (hzl. Müslüm Yılmaz).
 Rezmî Divanı (hzl. Mehmet Gürbüz).
 Sâbir Pârsâ Divanı (hzl. Kâzım Yoldaş).
 Sâbit Divanı (hzl. Turgut Karabey).
 Sâid Girây Divanı (hzl. Saadet Karaköse).
 Seyyid Nesîmî Divanı (hzl. Hüseyin Ayan).
 Süheylî Divanı (hzl. Esat Harmancı).
 Şeyhî Divanı (hzl. Ali Nihat Tarlan).
 Şeyhülislâm Yahyâ Divanı (hzl. Hasan Kavruk).
 Vasfî Divanı (hzl. Mehmet Çavuşoğlu).
 Vuslâtî Divanı (hzl. Gülcan Tanıdır).
 Yenişehirli Avnî Divanı (hzl. M. Kayahan Özgül).
 Yahyâ Bey Divanı (hzl. Mehmet Çavuşoğlu).